

Imre, Gellért tanítványa Mária oltárán teszi le fogadalmát és benne is környezetének, családjának szent, askétikus lelkisége nyilatkozik meg. István is a Szent Szűznek ajánlja fel országát.

Azok, akik a szellemtörténeti módszert megmosolyogják, itt is láthatják, hogy a történelmi adatok csodálatos egységbe sorakoznak, mihelyt sikerül az általános, a kort átszellemezítő eszményre rámutatni.

*

Szent László király ismerellen legendája című tanulmányában Lukcsics Pál egy már eddig is ismert, de még eléggé nem méltatott vatikáni kézirat fontosságára hívja fel a figyelmet. Ez a vatikáni kézirat tulajdonképpen egy miniatűrgyűjtemény, melyben sok más szent életével együtt Szent Imre, Szent Gellért és Szent László legendáját is megtaláljuk — képekben. De míg a két első szent képei már ismert legenda-változatokat illusztrálnak, a Szent Lászlót ábrázoló képek egy olyan legendára támaszkodnak, mely mind-egyedül ismert, de melynek hatását krónikáinkban is megtaláljuk. Különösen kidomborodhatott e legendában Szent László ördögűző szerepe, melyre Lukcsics megállapítása szerint csak a dubnici krónikában történik halvány célzás. Az érdekes tanulmány függelékében még két XIII. századi magyarországi szentbeszédet is közöl a szerző, melynek egyikét valószínűleg Benedek váradi püspök mondotta el Szent László városában Szent Lászlóról.

*

Néhány okos tanulmányt kaptunk Erdélyből. Boros Fortunát, az Erdélyi Katolikus Akadémián tartott felolvasásában az erdélyi katolicizmus jogi helyzetének történetét vázolja, igen szépen mutatva ki, hogy a fejedelmek alatt bizony Erdély nem volt a vallás-szabadság hazája, mert hiszen a románoknak püspökük is volt, ők azonban se

nem választhattak, se nem kaphattak püspököt. A vikáriusok alatt pedig a kapcsolat a nép és a Szentszék között nagyon meglazult s a hitélet veszedelmes ingadozásoknak volt kitéve. A székelyföldi katolicizmus aztán megteremtette magának sajátos szervét, az autonóm katolikus státust, mellyel az erdélyi katolikus lakosság hiányzó hierarchiáját igyekezett pótolni s mely mind a mai napig megmaradt az erdélyi katolikus hitélet kerete gyanánt. Egy másik tanulmányban Kántor Lajos az Erdélyi Múzeum-Egyesület problémáit világítja meg s rövid történeti bevezetés után részletesen ismerteti azt a küzdelmet, melyet az erdélyi magyarság folytat a régi gyűjteményekben, alapítványokban gazdag egyesület magyar jellegének fenntartásáért a román hatóságokkal, melyek román tagbelépésekkel, irredenta vádakkal, jogsértésekkel igyekeznek terrorizálni a magára maradt szegény erdélyi magyar társadalmat. György Lajos néhány XIX. század elejéről származó francia-magyar regényfordítást állít, igen helyesen, a XVIII. század végi francia hellénizmus folyamatába (*A francia hellénizmus hullámai az erdélyi magyar szellemi életben.*) Az erdélyi magyarságot is elragadta, mint a franciákat, Barthélemy abbé Anarcharsisa, Lantier Antenorja és az antik világnak több más hasonló regényben feltárt képe.

Ezt a klasszikus archeológiai és történeti lelkesedést nálunk a nemzeti romantizmus lohasztja le; Kazinczy nemzedékének klasszikus eszményeit a magyar történelmi múlt emlékei teljesen elfeledtetik.

Eckhardt Sándor.

Színházi szemle.

Költői művek «alkalmi»-ságában mi pejorativ árnyalatot világért sem érünk. Mikor a multnak valamely ki-magasló alakjára — habár csak a kerekszám esetlegességéből is — a

figyelem ráterelődik, akárhányszor kitűnő írókat is kitűnő művekre ihlet a «vevőbe» került téma, melyre esetleg tehetségüknek legsajátabb színei bomlanak ki s legtisztább hangjai szabadulnak fel.

Árpád-házi Szent Imre herceg ünnepe az alkalmi «téma» szokatlanul nagy mozgalmasságot teremtett irodalmunk valamennyi ágában, pedig éppen itt nyilvánvaló volt, hogy ehhez a merőben legendai természetű költői anyaghoz jóformán csakis legendai eszközökkel lehet közeledni, ezenfelül legfeljebb a líra szárnyalhat körülötte. De már szűkös epikumából igazibb elbeszélő műre való alap is alig futja, drámai mozzanat meg éppen semmi nem kínálkozik benne.

Kállay Miklós mégis színpadi játék középpontjába állította **A lilimos királyfi** alakját. Vállalkozása nyilván összefügg a Nemzeti Színháznak azzal a méltánylandó szándékával, hogy az országos ünnepéstől távol ő se maradjon. Kállayban meg is van hozzá az írói izlés, a stílusismeret, hogy a színház törekvését olyan munkával támogassa, aminőt ebből a materiából színpadon egyáltalán várni lehetett. Erős feszültségű drámára nem is gondolt, művét legendának nevezi, érezvén, hogyha egyáltalában: Imre királyfi középponti helyét abban csakis ekként biztosíthatja. A legenda az álomszerűség, a lírai kitárulás, az extázis birodalma: ebben Imre alakja valóban gyújtópontba kerülhet; a dráma realizálásában legfeljebb áldozati bárány lehetne, küzdelmek mártírja éppen nem.

Csak hogy a tiszta legendai feldolgozásra sem bírta magát rászanni, gondoljuk is, hogy miért: az Imre-legendában még a pusztán eseményes fordulat is vajmi kevés, ennyiből legfeljebb néhány szublimált felfogású színpadi kép volna remélhető s az egész könnyen a jólismert, bántóan üres színpadi apotheózisba torkollott

volna. Kállay a legenda lilimát beleültette a történeti dráma realizálásának talajába. Hanem — kivált a mű elején meg a kibontakozás felé is (azt mondhatnám: valahányszor a trónutódlás kérdése szóba kerül) — ezzel valamelyest meg is bontja a stílus egységét. Amikor a színpadon politizálnak, faji és állami érdekeket emlegetnek, kész a veszedelem, hogy érdeklődésünk reflektora Imréről a vázlatosabb rajzuk ellenére is hűs- hatásúbb alakok valamelyikére síklik. Előbb István király s Vazul szembenállása köt le, majd meg azt érezzük, hogy talán Péter sötét figurája volna legalkalmasabb arra, hogy drámai akció középpontjába állíttassék, bár igaz az is, hogy ez esetben afféle III. Richard-kópia válhatnék belőle. Mindezek a bökkenők úntig ismeretesek valamennyi próbálkozásból, mely Szent István korából és személye körül kívánt drámai anyagot kihasítani. Dobsa Lajos színműve (*István, az első magyar király*), mit a Nemzeti Színház alig egy évtizede felújított s amelyben Imre alakja is megjelenik édesatyjának politikai gondoljaiban (mert István tragikumáról — Salamon Ferenc nagyon helytálló észrevétele szerint — beszélni sem lehet): eléggé megmutatta az egész téma-szövedék drámai nagy nehézségeit, sőt alkalmatlanságát. Kállay műve «állami» mozzanataiban sokszor emlékeztet a Dobsáéra, de ezekkel a mozzanatokkal elődjénél többre ő sem igen boldogul.

Felfogása költőibbé, hangja egyénibbé mindig a legendaibb beállítású részekben válik. Itt legfeljebb az esztendeje bemutatott Max Mell-féle *Krisztus követésé*-vel tart némi rokonságot, kivált abban, hogy hőseben ő is a krisztusi ideállal való teljes egybeolvadást, sőt azonosulást állítja előtérbe (a megbocsátást, a bűnösökért való könyörgést stb.); mindez különben magából a tárgyból is mintegy önként adódik.

Az «égi és földi szerelem» motivumát Kállay úgy kívánja témájából kisarjasztani, hogy egy kétarcú nőalakot teremt Imréje mellé, illetőleg hogy ennek sorsában ugyanazzal a női arccal tükrözteti a szüzi tisztaságnak s az érzéki csábításnak szerepét. Ebben van valami kimódoltság, az írói számítás itt egy kissé megbontja a legenda keresetlenségét s amikor az erdei mirákulum-jelenetben a csókéhes pogány sámán-leányt végül is Szűzanya-látomásul pillantjuk meg: a szálak valamelyest össze is kuszálódnak, az egész transzfiguráció valami kelletlen teatrális ízt kap.

Igen jó leleménye azonban Kállaynak az, hogy hőse halálára nézve eltér a vadászszerecséltenség krónikai hagyományától s hogy a szentéletű ifjút nála a Thonuzóba-ivadék Urkundnak Vazul ellen rántott töre sebi halálra; az önfeláldozásnak ez az utolsó mozzanata kihangzásában költői végét szakasztja ennek a passzivitás hősieségében tündöklő életnek.

A Nemzeti Színház ragyogó színpadot, jeles közreműködőket és őszinte odaadást bocsátott a szerző szolgálatára. Egy fiatal ösztöndíjas tag, Perényi László állította elénk a lilios mos herceg alakját, szemnek is, léleknek is megkapó hitellel. Ennek az ifjúnak igen kedvező külső adományai vannak, sudár és jóarányú testalkata, nemes arcvonásai, beszédes tekintete és kellemes orgánuma. Ez utóbbi még némi csiszolásra szorul s különösen a szájmozgatásnak bizonyos feszessége és erőszakossága kíván fegyelmező ellenőrzést. De a fiatal művész bemutatkozása tagadhatatlan rokonszenvet kelt s komoly várakozást ébreszthet. Kürti József Szent Istvánja kellőképp megéretteti az emberi s uralkodói nagyságot. Hettyey Aranka Gizella királynénak a szerzőtől is vázlatosan rajzolt alakját meg lehetősen bizonytalanságba meríti. Jól végig gondolt s művészi mérséklettel

megoldott alakítás a Mihályfi Béla Vazulja. Tőkés Anna Ilena-Enese ketős alakját szép külsővel s néhány finoman akcentuált mondattal közvetítette; csak a sátorjelenetben tévedt egy kissé a színpadi konvenciókba. Sugár jól eltalálta, itt-ott talán túlozta is a táltos-figura fantasztikumát. Lehotay Gellért püspöke szép megjelenésével hatott, Vazul «békétlen»-ei sorából pedig különösen Bodnár Jenő markáns, Petur-indulatú figurája emelkedett ki.

Szépen és finom alkalmazkodással simult a mű hangulatához Lavotta Rezső karnagy jeles stílerzékű, bensősége áhítható kísérőzenéje.

*

A Kamara Színház évad végén megint angol felújítással állt elő: ezúttal a Somló-korszak derekán bemutatott s Lánczy Ilkával huzamosabban műsoron maradt, negyedszázados Jerome K. Jerome-vígjáték sűgőpéldányáról fűtták le az idők porát. De ez a maga idején is inkább csak felszínes sikert elért **Miss Hobbs** azóta bizony reménytelenül meghervadt. A suffragette-világ szőlította életre ezt a kései «makrancos hölgy»-utóregést, csak-hogy ez a huszonöt esztendeje volt világ tőlünk ma távolabb áll, mint a halhatatlan morcos Katának negyedszáz éves története; ez már a kópiák örök sorsa, eredetijökhöz viszonyítva.

Miért támasztották fel? Talán két okból is. Először: még betöltetlenül állt néhány bérleti este; másodsor pedig: az évad folyamán könnyelműen és méltatlanul mellőzött Várad Arankát is legalább még egyszer — ha mindjárt ily meglehetősen tessék-lássék módon is — szóhoz illett juttatni. Nem így illett volna. Egyéniségéhez sem vág ez a szerep, benne legfeljebb egy-két olyan mozzanatot talált, mellyel emlékeztetőt adhatott arra: minő elsőrangú képességei van-

vak — más téren. A többi közreműködők sem túlságosan kíváncsok az azokból a konvenciókból, amikhez különben a darab szerzője is elszántan ragaszkodik. Még az Uray Tivadar kedves fürgesége hozott a színpadra leginkább némi élénkséget s mint mindig: ezúttal is megtette a magáét a Kiss Irén szeretetreméltó realizmusa. Megfelelő helyre állítottak két kezdő tagot is: Cserépyt, ki a sancta simplicitásnak többnyire jóízű ábrázolója, meg a bájos megjelenésű Eöry Katót, ki minden naiva-cukrosság nélkül is kedves és természetes bír lenni.

*

A Vígyszínház — mielőtt zeneszámokkal mentetgetett s drámai művészeinek könyörtelen megénekeltetésével súlyosbított «nyári» újdonságaira áttért volna — még egy francia vígjátékot mutatott be, a mai viszonyokhoz képest meglehetősen sikerrel, Jacques Deval *Etienne*-jét, mely a magyar fordításban a darab egyik fordulatából merített, de egyébként egész stílusától elütő, olcsón romantikus **Az ifjú pásztor** címet kapta. Deval valahol a színdarabkészítő s az író határmezsgyéjén áll, amabból — sajnos — éppen ebben a mostani művében nagyobb adag jelentkezik, mint az íróból, kit pár éve — szintén a Vígyszínházban — előadott vígjátékában, az *Őnagysága őrangyala*-ban sokkal inkább észre lehetett venni.

Etienne-jében a kamasz fiú rajzát adja, kiből egy léha és «jó pipa» atyának meg egy meglehetősen megadó édesanyjának öröksége kavargó a pubertás vörös ködében furcsára-ferdére torzulva. Tagadhatatlan, hogy Devalnak van megfigyelése, az igazi hangra is nem egyszer ráhibáz — de mindez nála csak oly mértékben jut szóhoz, amennyire a színdarab-szakíró erre időt és teret enged. Mert a banális «téma»-ról a világért le nem mondana. A «bonyodalom»-hoz felvonultatja a

halálosan elcsépelet külföldi «démont», ki a férfiak közt előnyomultában gyalogutat nyit, visszafordultában szekérutat vág, ki megbolondítja az apát, felavatja a fiút s végül odébb áll egy harmadikkal. Az apa (mily régi ismerősünk ő is) felelőtlenül evickél a nevelői pózok s a férj nevetlenkedések közt, az anya «megért és megbocsát»... és így tovább. Minden ily vonatkozásában a darab tisztára színpadi «mache», s inkább az a meglepő, hogy a ríktó masztiksszal mereven bevont arcon egy-egy percre mégis megjelenik az életnek legalább átfutó (s még így is nem egyszer meghökentető) illúziója.

Az előadásban nem volt igazi stílus-egység. Etienne figurájában egy eddig ismeretlen ifjú színész, Csók István, mutatkozott be, figyelemre méltóan. A kamasz-szögleteséget jól reprezentálta, egy-két benső hanggal is meglepett, egész diák-mivolta igen elfogadható volt, ha mindjárt talán inkább egy kissé — Pistául is, semmint Etienne-ül. Az anya szerepében Varsányi Irén nagy művészete — kallódott. Mert a Vígyszínházat is csodálatosképen hasztalanul figyelmezteti váltig a kritika, hogy solitaire gyémántját időnként csakugyan aranyfoglatban illetnék felmutatnia; ez a mostani feladata éppen nem arany, csak afféle «goldin». Hegedüs Gyula egy lépéssel sem fáradt a maga rutinján túl; «remek figura» — mondják ilyenkor a nézőtér naivabbjai, szerintünk remekelni csak valamelyest több elmélyedéssel, a színészi fantázia valószínűbb kigyulásával lehet. Rajnay pedig hovatovább többre látszik becsülni azt, hogy színreléptekor tapssal fogadja a galéria, semmint, hogy távozásakor tapssal kíséresse a kritika.

*

Alapi Nándor jónévű stagione-társulata, az **Országos Kamaraszínház**, ez évben is — immár harmadizben —

ellátogatott a fővárosba, hogy legutóbbi színi évadjának eredményét néhány estén át bemutassa. Vendégjátékuk most rövidebb volt, mint eddigé, műsoruknak csak három újabb darabját játszották el, egy olasz, egy francia meg egy magyar színművet.

Pirandello *Tutto per bene*-jét Fáy E. Béla fordításában *Minden jóra fordul* címmel Budapesten most adták először. Igazán szólva, nem csodálkozunk rajta, hogy színházaink, melyek a mindig érdekes, de alapjában ezoterikus olasz írón amúgy sem túlságosan kapnak, ezt a darabját műsorra mindmáig nem tűzték. A figyelmet nagyon leköti, fantáziánkat is megmozgatja, de van benne valami bántó körmondfonság, a «tragikomédiának» valami nagyon is józan kiszámítása. Tételt szolgál ez is, Pirandello egyik legismertebb tételét, azt, hogy: egymást csak látszatokon át ismerjük, ragaszkodásunk, megvetésünk, minden csak a látszatnak szól, félrevezettségünk erősebb lehet minden vérségi kapcsolatnál. Szinte matematikai könnyelműséggel bizonygatja ezt a tételt két egész felvonáson át, mígnem a harmadikban «minden jóra fordul», a véletlenül kipattant igazság győzedelmeskedik, noha Pirandellónál az efféle «jó vég»-nek mindig van egy kis ironikus mellékíze. Megoldását nemcsak megnyugtatónak nem érezzük, hanem megoldásnak is alig: darabjai is jobbára addig érdekelnek igazán, amíg megoldhatatlannak érezzük őket, a kibontakozás nála nem könnyebbüléssel jár, inkább kiábrándulással; ez a műve is ilyen kiábrándítóan «fordul jóra».

Szerepei — mint a Pirandello-szerepek általában — főleg dialektikaiak. Alapi művészársulatának e téren kezdettől fogva van egy nagy erőssége: ő maga. Finom beszédtechnikáját, intellektuális erejét most is élvezték, egyéniségének lágyága is

jól vág ehhez a mártir-szerephez. De az együttes többi tagjai jóval gyöngébb összejáratot produkáltak, mint korábbi Pirandello-előadásukban, az *Öltöztesük fel a mezeleneket*-ben. Az új drámai hősnő, Hubay Klára játéka ebben a darabban helyel-közzel tehetőségre vall, de kiegyenlítően; az anyaszínésznő: Mihályi Mária — ki az elmúlt években épen egy Pirandello-alakítással tűnt fel — itt kissé rikító eszközökkel dolgozik, a férfiak pedig: Jákó Pál, Petó Zoltán, Bánhid László beszédben is, mozgásban is (főleg mozgásban!) erősen vidékiesek. Olasz kiejtésükre is gondot kellene valakinek fordítania, hogy fülünket a Perudzsia, Bondzsioni gróf stb. felesleges i-jei meg ne bökjék.

A francia újdonság Paul Géraldy *Róbert és Marianne*-ja volt. A kissé vértelen, de tagadhatatlanul finom írónak ezt a művét Kosztolányi Dezső fordította le már régebben, gazdag árnyalású, graciózus nyelven, de magyarul Budapesten még nem játszották, csak egy bécsi társulat mutatta be a Vígsházban.

Technikájában (azt is mondhatnám: technikátlanságában) ez a mű közelebbi rokona a *Szeretni...*-nek, mint teszem az *Ezüstakodaom*-nak. Jóformán egy három felvonásra tagolt dialógus az egész, beszédvariációk a szerelem témája körül, azzal a kihangzással, hogy a megpróbáltatás az igazi szerelemnek is próbája. Nem új az igazság, nem újabb a bizonyítása sem, de a részletekben sok a bensőség és lélektani finomság.

A szerelmi életrajz két hőst Alapi és Hubay Klára keltette életre. Amaz most is mestere volt a szónak s adós a szók érzelmi termőtalajának megmutatásával sem maradt. Csak sokat hangoztatott vállalkozói energiáját nem igen hihettük el, ehhez képest túlságosan puha férfit rajzolt. Hubay Klára Marianne-ja szép jövővel biztató alakítás. Még sokat kell tanulnia,

de — ami a legfontosabb — az elmélyedés ösztöne megvan benne, megvan a pillanatok biztossága is, modulattechnikája még fejlesztésre szorul, a kézjátéka máris kifejező s az a tekintete is. Beszédjében van valami melancholikus árnyalat, némi fáradt vonatottsággal indítja útnak a mondatokat, ez bizonyos egyéni varázst adott Marianne-jának, csak ügyelnie kell, hogy monotoniába ne menjen át. Mihályi Mária finom szavú, meleg érzésű anya-alakítása is rászolgál az elismerésre, amiből a többi közreműködőnek még szűkösen sem igen jutathatunk.

A harmadik, «hazai» estén Ujházy Györgynek esztendeje a Magyar Színházban bemutatott vígjátékát, *A Belezny asszonyok*-at játszották. Akkor a parádés szereposztás (Berky Lili, Hegedüs, Kiss Ferenc, stb.) nagyot lendített a darabon, melyben fiatalos kedvesség takargatja a kezdő naivságát, — ha az előadás kitűnő. Alapi gárdája nehezen állta az összehasonlítást. A rendezés szabadjára engedte a túlzó hajlamot, bohózi aláhúzásokkal dolgozott, mosoly helyett hahotára pályázott. Még Miske volt a legmértéktartóbb. Őt a korábbi alkalmakkor a társulat egyik legfőbb erőségének ismertük meg, kár, hogy ezúttal ez egy alakításán kívül szóhoz sem jutott. Ugyanez áll Gyarmathy Anikóra is, ki tavaly több ízben is komoly figyelmet keltett. Most egyetlen, lényéhez sehogy sem találó feladatban láttuk, mely könnyed játékosságot kívánna, ép azt a vonást, mely egyéniségétől — úgy tetszik — merőben idegen.

Kritikai észrevételeink lehetnek Alapi munkájának eredményei felől, nyíltan elő is álltunk velük. De lelkes erőfeszítése, műsorának gazdagítására s emelésére irányuló lankadatlan törekvése becslést és szeretetet érdemel. Amit harmadéve vállalt, amellet hitelt és odaadással kitarthat most is, midőn

derék vándorcsapatával e fővárosi látogatása során harmadfélezredik előadásuk küszöbére érkezett.

Rédey Tivadar.

Képzőművészeti szemle.

Az Iparművészeti Múzeum régi egyházművészeti kiállítása.

Néhány évtized óta sokat hallani a múzeumok elnéptelenedéséről. A háború nyomán felburjánzott absztrakt irányzatok szószólói több ízben megkongatták a harangot a múzeumok fölött. Szerintük a modern embert, akinek sorsa a gépekkel egyre szorosabbra fűződik, nem érdekli, nem érdekelheti a régi, elsüllyedt korok emlékeit őrző gyűjtemény. Azt mondják, a mai ember minden idegszálával annyira benne él korában, hogy nem ér rá hátrafelé tekintetni. Ezek az állítások az első pillanatban valószínűnek tűnnek. Tény az, hogy az élet irama meggyorsult, a megélhetés gondjai barázdákat rónak az arcokra. A tegnap művészete elvesztette kontaktusát a régi korokkal, nem azokból fejlődött, hanem absztrakt spekulációkból. A világháború óta a közönség érdeklődését a politika eseményei rendkívüli erővel foglalkoztatják, hiszen mindenki a saját bőrén érzi a változások elementáris hatását. Mindezek a tények arra vallanak, hogy a régi művészet iránti érdeklődés, a történelmi kultúrák szeretete elhalványul az emberiségben.

Bármily mostohák is a körülmények, a múzeumokat nem kell féltetni. A statisztika adatai arra vallanak, hogy a közönség érdeklődése a régi műtárgyak iránt nemcsak hogy nem lanyhult, hanem emelkedőben van. Az Olaszországot megjárt utasok bizonyára emlékeznek a vatikáni gyűjtemények vagy a firenzei Uffizi szédületes forgalmára. Szemtanúk állítják, hogy a tavasszal rendezett londoni olasz kiállítás termei az első naptól